

KARMEN MEDICA¹

Avthtonost : alohtonost v kontekstu etnično-manjšinske problematike

Zakaj poimenovanja?

Za etnične manjšine lahko rečemo, da so kompleksen fenomen večine sodobnih držav. Sam pojem “manjšina”, običajno označuje tisti del populacije neke države, ki je v številčno inferiornem položaju proti večinski populaciji (ki je v dominantni poziciji) in se od večinske populacije razlikuje po svoji etnični, verski, jezikovni ali kakšni drugi posebnosti. Evropska tradicija je bila v glavnem skoncentrirana na konceptu avthtonosti² in “avthtonih manjšinah”, pravi Cherini.³ Te manjšine so nastale zaradi teritorialnih sprememb, konflikta ali pa sporazuma. So pa manjšine tudi “posledice” nastanka in širitve nekaterih evropskih državotvorij, še zlasti v obdobju utrjevanja držav, ki so nastale okoli ključnih monarhičnih “hiš”, kot sta bili npr. španska in francoska monarhija.

V nasprotju z evropsko je ameriška tradicija zasnovana na t. i. alohtonih⁴ manjšinah, ki so nastale zaradi socialno-ekonomskih

¹ Dr. Karmen Medica je predavateljica na *Alma Mater Europea - Institutum Studiorum Humanitatis*, Fakulteti za podiplomski humanistični študij v Ljubljani, in predavateljica na Fakulteti za humanistične študije v Kopru PU. E-naslov: karmen.medica@guest.arnes.si.

² *Avthtona* vrsta - samonikla, domorodna, domača vrsta; kdor je po izvoru tam, kjer živi, praprebivalec (Slovar slovenskega knjižnega jezika, DZS, Ljubljana, 1994).

³ Cherini, 1983, 5.

⁴ *Alohtona* vrsta - ki živi izven svojega nativnega, naravnega okolja, invazivne vrste (Slovar slovenskega knjižnega jezika, DZS, Ljubljana, 1994).

procesov: industrializacije, emigracije, urbanizacije.⁵ Izjemo predstavljajo severnoameriški staroselci, za katere lahko rečemo, da so avtohtona manjšina v pravem pomenu besede. Vendar se danes kot najkorektnější za ameriške staroselce uporablja izraz staroselci, *Native Americans*, ali samo *Natives*, kar se tudi najpogosteje uporablja v vsakdanji komunikaciji. Za južnoameriške staroselce je sprejet *terminus technicus* indigen oziroma indigena ljudstva.⁶

Z besedo Indijanec sicer ni nič narobe, ne gre za pejorativen in zastarel izraz, vendar je termin indigena ljudstva strokovno boljši in bližji izvirniku. V latinski Ameriki so Španci v času kolonializma poimenovali staroselska ljudstva v "indios", ker je Krištof Kolumb l. 1492, ko je pristal na otoku San Salvador, bil prepričan, da je pristal v Indiji. Zato so še nekaj časa imenovali Ameriko "Zahodna Indija". Izraz "indio" je označeval tudi socialno in kulturno relacijo oziroma pozicijo do vladajočega razreda, najnižji, zaničevani sloj in je to percepcijo obdržal do 20. stoletja. Leta 1940 so se antropologi, socialni delavci, napredni pravniki, politiki, intelektualci Latinske Amerike na kongresu indigenistov v Pazzacuaru v Mehiki odločili, da domorodno prebivalstvo preimenujejo v *indigenas*.⁷ Od takrat se dosledno uporablja španski izraz *indigeno* ali staroselsko prebivalstvo oziroma prvotno prebivalstvo Amerike.

V času kolonizacij, osvajalcev niso zanimale kulturne in druge razlike med različnimi indigenimi skupinami, ampak njihova skupna različnost glede nanje. Tovrstne nominacije in vsiljene identitete ameriški staroselci niso nikoli sprejeli, še naprej so se identificirali s svojimi plemenskimi skupnostmi.

⁵ Cherini, 1983.

⁶ Več o tem: Terčelj, 2006.

⁷ *Indigen* v lat. in stari grščini pomeni staroselec, prvotni prebivalec; v angleščini *indigenous*.

Naziv *Aborigines* za avstralske staroselce so začeli uporabljati filantropi in reformatorji v 19. stoletju. Znotraj abolicijskega gibanja nastaja *Aborigines Protection Society*. Beseda *Aborigines* se je začela uradno uporabljati v kolonialnih uradih, potem pa v splošni literaturi in vsakdanji komunikaciji. Želelo se je poudariti, da so to praprebivalci Avstralije, ki so tam od začetka *ab origins*. V 70. letih se pojavlja ime Koori, iz jezika staroselskih skupin v Novem Južnem Velsu, kar pomeni človek, človeštvo. Vendar se ime Koori ni prijelo na zahodu kontinenta.

V ZDA je za temnopolte prebivalce bila v uporabi cela paleta različnih imen: *Afričani, obarvani, ljudje barve, nigerji, črnici, Afroameričani*. Martin Luther King ni imel dilem o pripadnosti, in poimenovanju temnopoltih Američanov: "Črnc je Američan. Mi ne vemo nič o Afriki. Moramo se sprijazniti s tem, da smo Američani", je večkrat poudarjal v svojih nastopih.⁸ Ramona Edelin – predsednica Nacionalne urbane koalicije je predlagala l. 1988 izraz *Afroameričani*.⁹ S tem bi poudarili kulturno in ne t. i. biološke identitete. Ta naziv je kmalu dobil uradni status, ni pa postal končna rešitev. Afroameriška skupnost je prevzela aktivno vlogo v poimenovanju, opredeljevanju svoje identitete.

Za socialno konstrukcijo identitete, sploh etnične in nacionalne, so dober primer Bošnjaki v Bosni in Hercegovini, ki so v času bivše Jugoslavije bili poimenovani po verski liniji kot Muslimani. Danes je povsem jasno, da niso vsi Bošnjaki muslimani niti niso vsi muslimani v Bosni in Hercegovini Bošnjaki, so tudi pripadniki drugih manjšinskih skupnosti, ki živijo v Bosni in Hercegovini, kot so Albanci in Turki.

⁸ Mesić, 2006.

⁹ Prav tam.

Zakaj pravzaprav potrebujemo natančna poimenovanja, zakaj potrebujemo definicije? Definicije nedvomno lahko odigrajo ključno vlogo pri usmjerjanju politik vladnih in mednarodnih služb, so izraz in sredstvo moči, zlasti kadar gre za opredelitev statusa manjšin, beguncev, azilantov, migrantov in manjšinskih družbenih skupin. Pogosto gre s terminološkim opredeljevanjem tudi za določanje statusa, možnosti, ostanka, obstanka, nemalokrat vrnitve ali deportacije.

Poimenovanje kot vprašanje političnostatusne pozicije

Omenimo še politične koncepcije opredeljevanja etničnih manjšin, ki so zanimive za ta kontekst. V mednarodnih in mednarodnopravnih dokumentih je opredeljevanje manjšin dokaj različno: tako čl. 27 konvencije OZN o državljanskih in političnih pravicah govori o “etničnih, verskih in jezikovnih” manjšinah, konvencija o preprečevanju in kaznovanju genocida govori o “narodnostnih, etničnih, rasnih in verskih” skupinah; konvencija o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije govori o “rasnih in etničnih” skupinah itd.¹⁰ Francesco Capotorti “manjšino” opredeljuje kot tisto skupino, ki je številčno manjša od preostalega prebivalstva države, kateri pripada, je v nedominantnem položaju, njeni pripadniki – državljani te države – pa imajo etnične, verske ali jezikovne značilnosti, različne od preostalega prebivalstva, in izkazujejo, čeprav implicitno, občutek solidarnosti, usmerjen k ohranjanju lastne kulture, tradicije, vere ali jezika.¹¹

Razlike in odstopanja od navedenih definicij so številna. Poglejmo, kako je bilo s temi izrazi na območju nekdanje jugoslovanske države.

Leta 1963 je bil kot rezultat javne razprave v Ustavi SFRJ izraz “narodna manjšina” zamenjan z izrazom “narodnost”. Termin je bil

¹⁰ Petrič, 1977, 213.

¹¹ Capotorti, 1979, 7.

političen in uveden s pojasnilom, da se na ta način želi poudariti enakopraven položaj manjšine z narodom (narodnost = narod). Gledano z jezikovnega vidika je bil termin popolnoma neustrezen, pri prevajanju v druge jezike je lahko prihajalo do nepravilne interpretacije (*nationalite, nationality*). Ustava SRS iz istega leta je v členu 76 še ohranila izraz “narodna manjšina” kot sinonim (poleg) izraza “narodnost”.

Zanimivo je omeniti opredeljevanje teh izrazov v Osimskem sporazumu. V izvornem jeziku sporazuma, francoščini, se za manjšine uporabljata dva izraza: *groupe ethnique* in *minorité*, za italijansko manjšino v Istri, opredeljeno takrat kot avtohtono manjšinsko skupnost. Tako sta se Jugoslavija in Italija sporazumeli, da bosta uporabljali oba naziva v obeh jezikih: *minoranza* – “manjšina” in *gruppo etnico* – “etnična skupina”.¹² Čeprav se vse pojavne oblike manjšinske problematike precej razlikujejo, imajo vendarle tudi nekaj skupnega. V glavnem so to skupine ljudi z značilnimi obeležji, bodisi narodnostnimi, rasnimi, etničnimi, jezikovnimi, katerih položaj zahteva posebne ukrepe, skrb in pomoč, da bi lahko živele enakopravno z drugim prebivalstvom in ohranjale svojo narodnostno, kulturno, jezikovno itd. identiteto.

Avtohtonost in/ali tradicionalnost (zgodovinskost)

V prispevku *Avtohtonost in Romi: K ponovnemu premisleku načel manjšinske politike v Sloveniji*¹³ Šumijeva in Josipović analizirata koncept avtohtonosti, ki je v Sloveniji ustavna kategorija, in ugotavljata njegov (po)kolonialni izvor in nekritično privedbo v slovensko pravo in družboslovje, saj je bila v bistvu odvečna in slabo informirana. To je pokazalo tudi mnenje ustavnega sodišča iz leta

¹² Petrič, 1977,76.

¹³ Šumi, Josipović, 2008.

1998, ki je ustavno kategorijo avtohtonosti, nanašajočo se na pripadnike italijanske in madžarske manjšine v Sloveniji in Slovence v sosednjih državah, označilo za pomensko in v svojih pravnih konsekvencah nejasno. Avtorja predlagata novi način manjšinske zaščite, ki ne temelji več na primordialističnem modelu “krvne vsote”, temveč na zaščiti prostorov, v katerih potekajo in so v preteklosti potekali specifični kulturni, jezikovni, socialni in etnični procesi razlikovanj in sobivanja. Vztrajanje pri rabi koncepta avtohtonosti, ki ga razumeta kot primordialističen, esencialističen in rasističen pristop, predstavita kot grožnja vsem manjšinam v Sloveniji in grožnja z radikalno etnicizacijo nacionalnega prostora.

Relevantni mednarodnopravni dokumenti pri obravnavi manjšinske tematike že vrsto let ne uporabljajo več termina avtohtonost, poudarja Vera Kržišnik-Bukić. Vsebinsko je pojem le delno opuščen in ga večinoma v ekvivalentni pridevniški obliki zamenjuje termin tradicionalen. Vse manj se sicer govori o avtohtonih narodnih manjšinah, vse več pa o tradicionalnih ali zgodovinskih.¹⁴ V Svetovnem narodnostno-manjšinskem slovarju, ki ga je doslej dvakrat, leta 1991 in leta 1997, izdal *Minority Right Group*, ne najdemo termina avtohtonost, ki bi opredeljeval pojem manjšine. Medtem ko v prvi izdaji *World Directory of Minorities* zasledimo časovni kriterij “vsaj dveh generacij” (40–50 let), pa je v drugi izdaji še ta časovni okvir, tj. kriterij dejansko tradicionalne naselitve, opuščen.¹⁵

Kržišnik-Bukićeva¹⁶ poudarja, da sta se termina avtohton in avtohtonost večji del 20. stoletja, predvsem do razpada jugoslovanske federacije, uporabljala v uradni slovenski politiki kot nesporna. Po eni strani je termin “avtohtonost” ustavna kategorija. Kot takšnega

¹⁴ Več o tem: Kržišnik-Bukić, 2008, 128–129.

¹⁵ Klopčič, Komac, Kržišnik-Bukić, 2003.

¹⁶ Kržišnik-Bukić, v Klopčič, 2003.

ga mora spoštovati država na vseh svojih institucionalnih ravneh. To pomeni ne le izvršna veja oblasti, ampak tudi sodna.

Da ustavni termin avtohtonosti povzroča dejanske statusne težave že znotraj ene in iste etnične skupine, kaže primer Romov v Sloveniji. Ustavno niso imenovani avtohtoni, kakor so Mađari in Italijani, čeprav so prisotni na strnjem ozemlju že več stoletij. Sploh se je sprožil politični problem pri opredeljevanju etničnih skupin z območja bivše Jugoslavije (Albanci, Bošnjaki, Črnogorci, Hrvati, Makedonci in Srbi) v Sloveniji, ki zaradi svoje še vedno uradno veljavne statusne *neavtohtonosti* nimajo manjšinskega statusa. *De facto* so Albanci, Bošnjaki, Črnogorci, Hrvati, Makedonci in Srbi etnične manjšine, *de iure* pa nimajo priznanega manjšinskega statusa in ostajajo terminološko in statusno opredeljene kot etnične skupine.¹⁷

Teritorialnost in manjšine

Ozemlje ali teritorij je pomemben dejavnik pri obravnavi etničnih manjšin. Bufon razlikuje med teritorialnimi in neteritorialnimi manjšinami. Tako poznamo regionalne manjšine, kot so Katalonci in Velšani, z lastnim bolj ali manj avtonomnim ozemljem, pa etnično-nacionalne manjšine z zrcalno porazdelitvijo, kot so npr. Slovenci v Italiji in Italijani v Sloveniji. Potem enostranske porazdelitve, kot so Nemci v Italiji in Franciji. Katalonci in Baski so primer ozemeljsko sicer kompatibilnih manjšin, ki pa so ostale razdeljene med več držav.

Koter¹⁸ podaja drugačno kategorizacijo teritorialnih manjšin, in sicer:

1. teritorialne manjšine, ki so prostorsko vezane na matični narod, kjer lahko predstavljajo ostanke nekdanje dominantne skupnosti (Švedi na Finskem, Nemci na Poljskem, Italijani v Sloveniji);

¹⁷ Več o tem: Medica, 2004.

¹⁸ Koter, 1993.

2. teritorialne manjšine, ki niso prostorsko vezane na matični narod, kot so Nemci v Romuniji in Albanci v Italiji;
3. teritorialne manjšine brez matičnega naroda, ki so v celoti prisotne v eni državi (Velšani v Veliki Britaniji, Furlani v Italiji);
4. teritorialne manjšine, ki izhajajo iz staroselskih skupnosti, kot so Indijanci v ZDA.

Strokovna literatura vse bolj razlikuje med tradicionalnimi in novonastajajočimi migrantskimi manjšinami v nekem prostoru. Uporaba pojmov avtohtona/neavtohtona manjšina je ravno zaradi vse intenzivnejših migracijskih in globalizacijskih procesov postala neustrezna. Ti so namreč dodobra premešali in spremenili demografsko podobo sveta.

Izhodišča za odločanje

Tudi danes se na tem področju manjšinskega poimenovanja, razhajajo ameriški in evropski znanstveniki. Ameriški akademiki se osredotočajo praviloma na (i)migrantskost manjšin, evropskim so bližje percepcije in opredelitve tradicionalnosti.

Kadar govorimo o državljanih ali nedržavljanih, migrantih, vernikih ali nevernikih, manjšinah (avtohtonih ali alohtonih, zgodovinskih ali nezgodovinskih), se med drugim vprašamo, katere so te manjšine brez večin oziroma kaj so nevidne večinske pravice skozi optiko manjšin. Ključno vprašanje ne more biti, ali ste dovolj avtohtoni, zgodovinski, nacionalni, dovolj etnični, tradicionalni, religiozni, da bi bili enakopravni.

Kriteriji za odločanje o položaju in statusu manjšinskih skupnosti bi po besedah britanskega znanstvenika Bikhuja Parekha¹⁹ lahko izhajali iz:

¹⁹ Parekh, 2002.

1. **univerzalnih človekovih pravic** oziroma **univerzalnih moralnih vrednot**, kar bi pomenilo spoštovanje moralnega minimuma in univerzalnih standardov vrednotenja;
2. **načela bazičnih vrednot** – vsaka družba ima svojo, skozi zgodovino izoblikovano identiteto, skupne vrednote, zaradi česar ima pravico in dolžnost prepovedati prakse, ki so s stališča te družbe nesprejemljive;
3. **načela nepovzročanja škode** – nekateri so mnenja, da so moralne vrednote kulturno determinirane, zasidrane in da je v družbi treba prepovedati prakse, ki povzročajo škodo (problem je, kako opredeliti, določiti na kulturno nevtralen način);
4. način delovanja bi lahko bil odprt dialog s pripadniki manjšinskih skupnosti, s katerim je možno/nujno doseči **dialoški konsenz** – ta je edina rešitev in najboljša možnost.

Vsa prizadevanja za skupne cilje naj bi bila navsezadnje praktična, usmerjena k socialni kohezivnosti in dialoški komunikaciji v javnem prostoru – alternative ni.

Bibliografija

BUFON, M. (2004): *Med teritorialnostjo in globalnostjo, sodobni problemi območij družbenega in kulturnega stika*. ZRS in Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Koper.

CAPOTORTI, F. (1979): *Study on the rights of persons belonging to ethnic, religious and linguistic minorities*, United Nation, Special Rapporteur of the Sub-Commission in Prevention of Discrimination and protection of Minorities. United Nation, New York.

CHERINI, M. (1982): *Etnicità e classi: elementi di riflessione sulle dinamiche confinarie*. Ed. Dott. A. Giuffre, Milano.

CHERINI, M. (1983): *La minoranza etnica italiana in Jugoslavia: analisi e prospettive*, Annali, Perugia.

KLOPČIČ, V., KOMAC, M., KRŽIŠNIK-BUKIĆ, V. (2003): *Albanci, Bošnjaki, Črnogorci, Hrvati, Makedonci in Srbi v Sloveniji: položaj in status pripadnikov narodov nekdanje Jugoslavije v Republiki Sloveniji*, INV, Ljubljana,

dostopno na: http://www.inv.si/DocDir/Publikacije-PDF/Raziskovalna%20porocila/Raziskava_Polozaj_in_status_pripadnikov_narodov_nekdanje_Jugoslavije_v_RS.pdf.

KOTER, M. (1993): "Geographical Classification of Ethnic Minorities", v: *Geografija in narodnosti, Geographica Slovenica*, 24, 123-138.

KRŽIŠNIK-BUKIĆ, V. (2008): *Narodno-manjšinsko vprašanje v Sloveniji po razpadu Jugoslavije*, Razprave in gradivo, INV, Ljubljana, št. 56-57, 128-129.

MEDICA, K. (2004): "Perspektive medijev etničnih skupin/manjšin z območja bivše Jugoslavije v Sloveniji", *Monitor VI/1*, 93-122.

MESIĆ, M. (2006): *Multikulturalizem. Društveni i teorijski izazovi*, Školska knjiga, Zagreb.

PETRIČ, E. (1977): *Mednarodnopravno varstvo narodnih manjšin*. Založba Obzorja, Maribor.

PAREKH, B. (2002): *Rethinking Multiculturalism. Cultural Diversity and Political Theory*, Palgrave Macmillan, Harvard University Press.

ŠUMI, I., JOSIPOVIĆ, D. (2008): "Avthtonost in Romi: K ponovnemu premisleku načel manjšinske politike v Sloveniji", *Dve domovini*, št. 28, 93-109.

TERČELJ, M. (2006): "Španska kolonialna politika za indijance in sodobni indigenizem v Latinski Ameriki", *Annales, Series historia et sociologia*, zv. 16, št. 2, 483-496.